

Арпидинова З.

**БАШТАЛГЫЧ КЛАССТА МАТЕМАТИКАНЫ ОКУТУУДА КӨРСӨТМӨ
КУРАЛДАРДЫ КОЛДОНУУНУН МААНИСИ**

Арпидинова З.

**ЗНАЧЕНИЕ НАГЛЯДНЫХ СРЕДСТВ ОПТИМАЛЬНЫЕ МЕТОДЫ
ОБУЧЕНИЯ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ УРОКА**

Z. Arpidinova

**BEST PRACTICES IN THE ORGANIZATION OF TRAINING
COURSES SELECTION**

Аннотация: макалада башталгыч мектепте билим берүүнүн сапатын жогорулатууда көрсөтмө куралдарды колдонуунун мааниси жөнүндө сөз болот.

Негизги сөздөр: окутуу процесси, окутуу процессинин эффективдүүлүгү, сабак, сабактын максаты, көрсөтмө куралдардын түрлөрү, сабакка болгон негизги талаптар.

Аннотация: В этой статье речь идет о важности использования наглядных средств при повышении качества образования в начальной школе.

Ключевые слова: процесс обучения, эффективность процесса обучения, обучения, содержание курса, виды наглядных средств, основные требования к урокам.

Annotation: In this article we will discuss methods of improving the quality of school education article will talk about the importance of optimal use.

Key words: The learning process, the effectiveness of the learning process, training, course content, methods, types, basic requirements for the classes.

Дидактикада окутуунун билим берүү, тарбиялоо жана өнүктүрүп өстүрүү маселелерин комплекстүү ишке ашырып окутуу принциби иштелип чыкты. Окутуу менен тарбиялоонун биримдүүлүк законуна ылайык тарбия дайыма окутууда камтылган болот, башкача айтканда, окутуу процессинде окуучулар билим алуу менен катар керектүү адамдык сапаттарга тарбияланышат. Окуу процессинде ар дайым окуучунун белгилүү тартиптеги инсандагы: анын турмушка жана билимге болгон мамилеси, анын ар кандай акыл жөндөмдүүлүгү, нравалык сезими жана эрки кошо калыптанат, башкача айтканда окутуу болгон жерде тарбия кошо болот, бирок ал тарбиянын жакшы же жаман болушу башка кеп. Тарбиялык таасир окутуунун ажырагыс жандоочусу болуп эсептелет. Албетте, мындан окутуу окуучуларга дайыма бирдей тарбиялык таасир берет жана бул иште мугалимдин атайын жасаган аракеттери, анын устаттыгы анча мааниге ээ эмес деген корутунду жасоого болбойт. Тескерисинче, тарбиялоочунун окутуу мүнөзү, анын идеялык багыты жана окуучуларга тийгизе турган таасиринин күчү төрт фактор (окутулуучу билимдердин мазмуну, окутуу методдору, сабакты уюштуруу формалары жана мугалимдин инсандын таасири) менен аныкталат. Окутуунун натыйжасында окуучулар билим алышат, билгичтикке үйрөнүшөт, аларда илимий көз караштын негиздери калыптанат жана алардын таанып билүү жөндөмү өсүп-өнүгөт. Мунун бардыгы окуучуларда коомдук жүрүштү туруштун нормаларынын жана нравалык идеалдардын калыптанышынын негизин түзөт. Демек, окуу процессинин өзүндө окуучуну коомдук социалдык нормаларга тарбиялоо ишке ашырылат.

Окутуунун натыйжалуу ишке ашыруу үчүн көрсөтмөлүүлүк принцип көп учурда бир жактуу окутуунун алгачкы каражаты катары каралып келген. Чындыгында окутууда “көрсөтмөлүүлүктөн жалпылыкка карай” деген тенденция башталгыч класстардын окуучуларына мүнөздүү. Ал эмес башталгыч класстарда да балдарга алардын өздөрүнө белгилүү буюмдарды жалпылаштырууну сунуш кылып, материалды дедуктивдик жол менен окууну ийгиликтүү колдонууга болот. Башталгыч класстын окуу программасынын өзгөртүлүшү да абстракттуулуктун элементтерин күчөтүүнү талап кылып олтурат. Жаңыча көз карашта көрсөтмө принцибинин маанисин төмөндөгүчө түшүнүп кабыл алууга туура келет[3]:

- Көрсөтмөлүүлүк окутуунун алгачкы таяныч пункту болуп, негизинен башталгыч класстарда пайдалынат;
- Окуучулар улам жогорку класстарга өткөн сайын окутуунун алгачкы баштапкы пункту катарында тигил же бул проблеманын өз учурунда кандайча келип чыккандыгы, андан кийин анын чыгарылышынын тарыхы, эң акыры анын азыркы абалы баяндалат. Ошентип, мында көрсөтмөлүүлүк эки жолу (жаңы ачылышты, анын тарыхта кандайча келип чыккандыгын иллюстрациялап көрсөтүү катарында жана проблеманын азыркы чечилиш жолун ачып көрсөтүү катарында) катышат;
- Проблеманы тарыхый көзкарашта алып үйрөнүү дайым эле ылайыктуу эмес, мында убакыт көп талап кылынат. Окутуунун башталгыч пункту катарында мурда окулуп өздөштүрүлгөн же мугалим тарабынан баяндалып айтылган теориялык материалдын практикалык колдонушун иллюстрациялап көрсөтүү үчүн пайдаланылат.

Көрсөтмөлүүлүктүн түрлөрү төмөнкүлөр:

- Предметтик көрсөтмөлүүлүк (макеттер, моделдер, сүрөттөр жана башкалар);
- Сөз менен элестетүү көрсөтмөлүүлүгү (тилдин жардамы менен тигил же бул ачык образдарды баяндап келтирүү);
- Шарттуу сүрөттөмөлөөчү көрсөтмөлүүлүк (схемалар, чиймелер жана башкалар);
- Динамикалык көрсөтмөлүүлүк (башкача айтканда, угуу жана көрүү органдарына таасир этүүчү каражаттар, кино, телевидение жана бакалар). Демек, көрсөтмөлүүлүк конкреттүү жана абстракттуу болушу мүмкүн.

Көрсөтмөлүүлүккө негизинен төмөндөгүдөй талаптар коюлат:

- Окуу процессин көрсөтмө куралдар менен ашыкча жүктөнтүүгө болбойт;
- Көрсөтмө куралдарды колдонуунун максаты жана орду ачык-айкын аныкталууга тийиш;
- Көрсөтмө куралдарда ашыкча эч нерсе болбоого тийиш;
- Көрсөтмө куралдар окуучулардын жаш өзгөлүктөрүнө карата тандалып алынуусу зарыл.

Окуучулардын билим-билгичтерин бекемдеп өнүктүрүү принциби. Билимдерди өздөштүрүү жана окуучулардын таанып-билүү мүмкүнчүлүктөрүн өстүрүү бир эле процесстин бири-бирине байланыштуу эки жагы болуп эсептелет. Илимий билимдерди өздөштүрүп, таанып билүү мүнөзүндөгү белгилүү тапшырмаларды аткаруу менен окуучулар ошол эле убакта өздөрүнүн акыл-аракеттерин өнүктүрүшөт. Билимдерди өздөштүрүүнүн өзү аларды тынымсыз тереңдетүү, тактоо жана бекемдөө процессинен турат. Ошондуктан, билимдерди өздөштүрүүнү бекемдөө жана окуучулардын таанып билүү жөндөмдүүлүгүн ар тараптан өнүктүрүү принцибинин мазмуну төмөнкү компоненттерден турат деп айтууга болот:

- Үйрөнүлүүчү материалдардын негизги түйүндөрүн ажыратуу;
- Негизги түйүндөр менен окуучулардын буга чейинки билгендеринин байланышын түзүү;
- Билимдерди окуучунун көз караштар жана ишеничтер системасына айландыруу;
- Окуу материалы менен окуучунун практикалык аракеттеринин байланышын түзүү.

Материалды кайталоо, бышыктоо менен сөзсүз эстеп калына турган материалдын көлөмүн азайтуу, окуу предметинин логикалык системасын окуучулардын аң-сезимине жеткирүү, окуу материалын жакшы эстеп калууга мүмкүндүк берүүчү таяныч фактыларды жана түшүнүктөрдү пайдалануу, чыгаруунун рационалдуу ыкмаларын изденүүнү жана активдүү ойлонууну талап кылуучу көнүгүүлөрдү жана маселелерди тандап алуу аркылуу камсыз кылынат. Мисалы, билимдерди кайталоодо анын бекемдигин камсыз кылуу үчүн аларды жаңыча көз карашта карап, алардан жаңыча пайдалана билүүгө үйрөтүү зарыл. Окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн эске алып окутуу принциби, окутуунун жамааттык мүнөздө болуу жана окуучулардын жекече өзгөчөлүктөрүн эске алуу принциби төмөнкү шарттардын камсыз кылынышын талап кылат:

- Окуучуларды жамаатта эмгектенип, анын наамы үчүн иштеп, аны барктай билүүгө үйрөтүү зарыл, анткени, келечекте аларга жамаатта иштөөгө туура келет;
- Ар бир окуучунун жекече өзгөчөлүгүн билип, ага жекече мамиле жасоонун негизинде анын ийгиликтүү эмгектенүүсүн уюштуруу (мисалы, начар көрүүчү же начар угуучу окуучуну алдыңкы партага отургузуу, өтө эле тынчы жок окуучуну партага өзүн жалгыз отургузуу, жай жана начар ойлонуп иштөөчү окуучуга маселе чыгарууда карточкага жазылган көрсөтмөнү берүү, бир нерсеге тез алагды болуп кетүүчү окуучуну тез-тез сурап туруу жана башкалар). Коллективдин ишинин ийгилиги анын ар бир мүчөсүнүн ишинин сапатына байланыштуу болот.

«Башталгыч мектептерде ар кандай математикалык түшүнүктү калыптандыруу эки карама - каршылык формасында – конкреттүүдөн абстрактууну жана тескерисинче абстрактуудан конкреттүүнү көздөй өнүгөт»[1, 1956].

Көрсөтмөлүүлүктү ишке ашыруу көрсөтмө каражаттар аркылуу жүргүзүлөт. Алар өзгөчө башталгыч класстарда чөйрөнү конкреттүү туюга мүмкүнчүлүк берет. Ошол эле маалда ал конкреттүүдөн жалпыга, абстрактууга өтүүгө түрткү болот. Ошондо эле көрсөтмөлүүлүк – чындыкты түздөн-түз конкреттүү чагылдыруу эле эмес, анын модели аркылуу тую болушу мумкун. Башкача айтканда, көрсөтмөлүүлүк – буюмдардын, кубулуштардын өзүн, алардын сүрөттөрүн пайдалануу менен катар белгилер жана шарттуу түрдө берилген моделдерди кароо талабын түшүндүрөт. Кенже окуучуларга билим берүүдө көрсөтмөлүүлүк түшүнүктөрдү туура жана терең кабылдоого жардам берүү менен катар, алардын эмоционалдык баалоо катышын пайда кылып, кызыктырат.

Бирок, мында эң бир маанилүү жагдайды белгилеп кетүү керек – бул көрсөтмөлүүлүк мугалимдин сөзү менен айкалышып туруусу зарыл. Мугалим көрсөтмө каражатын пайдалануудан мурда анын ордун, зарылчылыгын, түрлөрүн жана аны менен иштөө жолун так аныктап, логикалык жактан тактап алуусу керек. Ошондо гана мугалимдин сөзү эффект берүүсү шексиз.

Өзгөчө башталгыч класстардын окуучуларына билим берүүдө көрсөтмөлүүлүктүн колдонулушуна жана анын баа жеткис ролуна орустун улуу педагогу К. Д. Ушинский, А. М. Пышкало жана Ата мекендик окумуштуулардан П. Ыманбековдор чоң салым кошкон. К. Д. Ушинский айрыкча башталгыч мектептерде окутууну уюштурууда көрсөтмө

куралдардын тийгизген таасирине, билим берүүдөгү натыйжалуулугуна кеңири токтолуу менен: «Детская природа ясно требует наглядности. Научите ребёнка кикими-нибудь пяти неизвестным словам, и он будет долго и напрасно мучиться над ними; но свяжите с картинками двадцать таких слов и ребёнок усвоит их налету. Вы объясняете тому ребёнку сложную картинку, и он вас понимает быстро» [2], – деп белгилейт.

К. Д. Ушинскийдин шакирттеринин бири Н. Ф. Бунаков башталгыч класстардын окуучуларына билим жана тарбия берүүдө, алардын кругозорун арттырып, сөзүн өстүрүүдө, логикалык ойлоосун күчөтүүдө көрсөтмө куралдарды колдонуп сабак өтүүнүн мааниси чоң экендигин көрсөткөн.

К. Д. Ушинскийдин педагогикалык көз караштарын улантуучулардын бири Василий Иванович Водавов окутуудагы көрсөтмөлүүлүккө айрыкча баа берип: «...Наглядное обучение – один из самых важных предметов, и из самых главных, потому что оно служит к упорочению науки, к распространению знаний...»[2]деген.

Ошондой эле, Грузин элинин педагогу Яков Гогешвили да окутуудагы көрсөтмөлүүлүккө жогору баа берген. Айрыкча көрсөтмөлүүлүктү колдонуу менен сабак берүү башталгыч класстарда кеңири колдонулаарын, алардын ойлоосу конкреттүү келип буюмдарга, заттарга тикеден-тике байланыштуу экендигин баса белгилеген.

Ал, көрсөтмөлүүлүк – билим берүүнүн базасын түзүүдө фундамент экендигин айтып келип: «Итак, прежде предмет, потом его название; прежде зрительное впечатление, потом слуховое восприятие»[2,1], - дейт. Демек, окуучулардын угуу, көрүү сезимдерин өстүрүү, дидактикалык материалдарды иштетүү, логикалык тапшырмаларды жүргүзүүнү кошууга болот. Башкача айтканда, көрсөтмөлүүлүк окуучулардын активдүүлүгүн күчөтүп логикалык ойлоосун, байкоосун арттырат, сабактын түшүнүктүүлүгүн жогорулатат. Көрүнүктүү педагог Ян Амос Коменский көрсөтмөлүүлүктү «Алтын эреже» деп бекеринен атаган эмес.

Көрсөтмө курал окуучуунун көрүп кабыл алуусун, угуусун өнүктүрөт. Көбүнчө биринчи класста айтылышы жазылышынан айырмаланбаган сөздөр окутулууга сунуш кылынат. Мында сөздү «кандай уксаң, так ошондой жаз» деген талаптар коюлат. Ошентип көрүп кабыл алуу, угуп кабыл алуу бири-бири менен тыгыз байланышта болот.

Литература:

1. Актуальные проблемы методики обучения математике в начальных классах. / под ред. М. И. Моро, А. М. Пышкало. - М.: Педагогика, 1977. - 247с.
2. Гальперин П. Я. Методы обучения и умственное развитие ребенка. - М.: Из-воМГУ, 1985. - 45с.
3. Занков Л. В. Избранные педагогические труды. - М.: Просвещение, 1981. - 78с.
4. Средства обучения математике в начальных классах. / сост. М. И. Моро, А. М. Пышкало. -М.: Просвещение, 1981. - 144с.
5. Ыманбеков П. Башталгыч класстарда математиканы окутууда көрсөтмө каражаттарды комплексттеш пайдалануу. - Фрунзе, Мектеп, 1983. - 112с.

Рецензент: к. пед. н., доцент Казиева Г. К.
